

ΟΙ ΚΑΘΟΛΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ
ΣΤΟ ΝΟΜΙΝΑΛΙΣΜΟ ΤΟΥ
ΟΚΚΑΜ, ΤΟΥ ΛΟΚ ΚΑΙ ΤΟΥ
ΜΠΕΡΚΛΕΪ

ΕΠΟ22 ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ
ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΘΟΔΩΡΗΣ ΣΟΛΛΑΤΟΣ
ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2007

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή.....	3
2. Το πρόβλημα των καθολικών εννοιών.....	3
3. Όκαμ.....	4
4. Λοκ.....	5
5. Μπέρκλεϊ.....	6
6. Επίλογος.....	8
Βιβλιογραφία.....	9

Εκφώνηση εργασίας:

Παρουσιάστε την Νομιναλιστική θεωρία για τις γενικές (ή καθολικές) έννοιες όπως αυτή αναπτύχθηκε στον ύστερο Μεσαίωνα και συγκεκριμένα στην σκέψη του Όκαμ και συγκρίνετε με τις αντίστοιχες κριτικές θέσεις του Εμπειρισμού του 17ου-18ου αιώνα τις οποίες προέβαλαν οι *Locke* και *Berkeley*.

1. Εισαγωγή

Στο κείμενο αυτό θα εξετάσουμε το πρόβλημα των καθολικών εννοιών μέσα από τις θέσεις του Όκαμ, του Λοκ και του Μπέρκλεϊ. Στο πρώτο μέρος θα δούμε πώς είχε τεθεί το πρόβλημα από την αρχαιότητα και ποια ήταν η κατάσταση πριν τον Όκαμ. Στη συνέχεια θα παρουσιάσουμε τις θέσεις του Όκαμ για τις καθολικές έννοιες, Στο τρίτο μέρος θα δούμε την εξέλιξη των ιδεών του Όκαμ μέσα στο έργο του Λοκ. Τέλος, θα εξετάσουμε την κριτική στάση του Μπέρκλεϊ απέναντι στον Λοκ και στις σκεπτικιστικές θέσεις της εποχής του, τόσο στο συγκεκριμένο θέμα όσο και γενικότερα.

2. Το πρόβλημα των καθολικών εννοιών

Το πρόβλημα των καθολικών εννοιών (των «universalia») βρισκόταν στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος ήδη από την εποχή του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη¹, οι ρεαλιστικές θεωρίες των οποίων υποστηρίζουν την πραγματική ύπαρξη των καθολικών εννοιών· είτε ως ιδεώδεις μορφές στον κόσμο των ιδεών του Πλάτωνα, είτε ως «μορφές», ενσωματωμένες κατά τον Αριστοτέλη στα αισθητά επιμέρους².

Από αυτήν την κατά τον Windelband *τυπικά λογική άσκηση* χρειάστηκε να περάσουν και οι φιλόσοφοι των αρχών του Μεσαίωνα³. Η ρεαλιστική άποψη οδήγησε τόσο σε φιλοσοφικά προβλήματα όσο, λόγω και της σχέσης της φιλοσοφίας με την θεολογία, σε θεολογικά. Η ταύτιση της βαθμίδας της γενικότητας με την οντολογική ένταση από τον Ιωάννη Scotus Eriugena οδήγησε στην έκφραση ενός λογικού πανθεισμού⁴. Αυτός ο πανθεισμός, συνέπεια του ρεαλισμού, δύσκολα μπορούσε να αποφευχθεί. Παράλληλα, παρ' όλο που ο νομιναλισμός εκείνη την εποχή ήταν στο περιθώριο⁵, δεν έλειψαν και οι ακραίες νομιναλιστικές απόψεις σύμφωνα με τις οποίες οι καθολικές έννοιες είναι γενικές μόνο επειδή χρησιμοποιούνται για έναν αριθμό διαφορετικών πραγμάτων, ή πιο μετριοπαθείς αντιρεαλιστικές απόψεις που τοποθετούν τις καθολικές έννοιες αποκλειστικά στον διανοητικό κόσμο του ανθρώπου⁶.

Ο Αβελάρδος πολέμησε τόσο τον ρεαλισμό, όσο και τον νομιναλισμό. Οι καθολικές έννοιες δεν είναι δυνατόν να είναι πράγματα. Δεν είναι όμως δυνατόν να είναι και απλές λέξεις, μια και η ίδια η λέξη είναι κάτι μοναδικό. Θεωρώντας ότι οι καθολικές έννοιες είναι απαραίτητοι τύποι κάθε γνωστικής δραστηριότητας, συμπεραίνει ότι στη φύση των πραγμάτων υπάρχει κάτι πραγματικό που εκφράζεται με λέξεις. Καταλήγει λοιπόν σε μια άποψη που συνενώνει τις διάφορες τάσεις της εποχής, χωρίς όμως να δίνει οριστική λύση στο πρόβλημα. Σύμφωνα με αυτήν, τα universalia υπάρχουν *πριν από τα πράγματα* στο νου του Θεού, *μέσα στα πράγματα* ως ισότητα των ουσιαστικών γνωρισμάτων των ατόμων και *μετά τα πράγματα* ως έννοιες στην ανθρώπινη διάνοια⁷. Αυτή η άποψη έγινε αργότερα αποδεκτή από τον Θωμά Ακινάτη και τον Duns Scotus, θέτοντας έτσι το θέμα προσωρινά στο περιθώριο μέχρι την μεταγενέστερη ανανέωση του νομιναλισμού.

1 Windelband, W. - Heimssoeth, H., *Εγχειρίδιο Ιστορίας της Φιλοσοφίας*, τόμος Β' (μτφ. Ν. Σκουτερόπουλος), MIET, Αθήνα 2005, (συντομογραφία: Windelband), σ. 40

2 Woolhouse, R. S., *Φιλοσοφία της επιστήμης β': Οι εμπειριστές* (μτφ. Σ. Τσούρη), Πολύτροπον, Αθήνα, (συντομογραφία: Woolhouse), σ. 192

3 Windelband, σ. 40

4 Windelband, σ. 42-43

5 Windelband, σ. 49

6 Woolhouse, σ. 193

7 Windelband, σ. 52-53

3. Όκαμ

Ο Ουίλιαμ Όκαμ έπαιξε κεντρικό ρόλο στη νικηφόρα πορεία του νομιναλισμού κατά την δεύτερη περίοδο της μεσαιωνικής φιλοσοφίας⁸. Οι αντιρρήσεις του σχετικά με την ρεαλιστική θέση της πραγματικής υπόστασης των καθολικών ουσιών έχουν θεολογικό απώτερο στόχο: να αποκαταστήσουν την ελευθερία και την παντοδυναμία του Θεού. Σύμφωνα με τον Όκαμ, ουσία έχουν μόνο τα μοναδικά και αυθύπαρκτα άτομα, τα οποία είναι όντα ενδεχομενικά, δεν είναι δηλαδή υποχρεωτικό να υπάρχουν. Αν αναγνωρίζαμε πραγματική υπόσταση στις καθολικές έννοιες, τα μοναδικά άτομα θα έπρεπε να ακολουθούν αυτά τα νοητικά πρότυπα, περιορίζοντας έτσι ακόμα και την ελευθερία του Θεού⁹.

Ο Όκαμ δεν ξεκίνησε από το μηδέν. Ο τερμινισμός του 13^{ου} αιώνα, που εκφράστηκε κυρίως από τον Πέτρο της Ισπανίας, ήταν ένα από τα βασικά του εργαλεία. Ο Πέτρος έδινε έμφαση στην «Διαλεκτική», όπως ονόμαζε την λογική¹⁰. Η Διαλεκτική βασίζεται στη γλώσσα και η γλώσσα στη χρήση των λέξεων. Σύμφωνα με τον Πέτρο, θα πρέπει να υπάρξει ένας διαχωρισμός του γενικού νοήματος των λέξεων (significatio) από το εξειδικευμένο νόημα (suppositio), ως δύο ξεχωριστές λειτουργίες¹¹.

Η πρώτη λειτουργία είναι η χρήση της λέξης ως ένα σήμα που σημασιοδοτεί κάτι. Στη δεύτερη περίπτωση, η λέξη (ο όρος), ο οποίος ήδη έχει τη σημασία του, αποκτά μια επιπλέον εξειδικευμένη σημασία. Στην πρόταση για παράδειγμα «αυτό το ψάρι σκέφτεται», η λέξη «ψάρι» σημαίνει το συγκεκριμένο ψάρι, διατηρώντας παράλληλα τη γενική σημασία της, το significatio¹².

Ο Όκαμ χρησιμοποίησε τον τερμινισμό επεκτείνοντάς τον για να αντικρούσει τις ρεαλιστικές θεωρίες των καθολικών όρων. Διαχώρισε τη λέξη από την έννοια την οποία σημασιοδοτεί. Η λέξη μπορεί να είναι διαφορετική ανάλογα με την γλώσσα που μιλάει ο κάθε άνθρωπος και είναι θέμα σύμβασης εάν θα χρησιμοποιήσουμε τον όρο «ψάρι» ή «fish». Η έννοια όμως η οποία σηματοδοτείται από τον όρο είναι κοινή ανεξάρτητα από την γλώσσα. Αυτή η έννοια (terminus conceptus) ονομάστηκε από τον Όκαμ «φυσικό σήμα», βάσει της πεποίθησής του ότι η αντίληψη ενός πράγματος από τον νου δημιουργεί αυτόματα με φυσικό τρόπο μια έννοια (ένα terminus conceptus) αυτού του πράγματος στο ανθρώπινο μυαλό. Και θα πρέπει εδώ να σημειώσουμε ότι ο χαρακτηρισμός του Όκαμ ως νομιναλιστή δεν αφορά τις λέξεις ως ονόματα, αλλά ακριβώς αυτές τις έννοιες, τα terminus conceptus¹³.

Ο Όκαμ ήταν υπέρμαχος της αρχής της οικονομίας στην επιστήμη: θεωρούσε ότι σε κάθε περίπτωση πρέπει να προτιμάται η πλέον απλή και ευθεία εξήγηση ενός φαινομένου¹⁴. Αυτήν την αρχή, το «ξυράφι του Όκαμ», εφάρμοσε και στην περίπτωση των καθολικών εννοιών. Σε αντίθεση με τον Duns Scotus και τον Ακινάτη που χρησιμοποιούν τρεις οντολογικές κατηγορίες για να υποστηρίξουν την ύπαρξη των universalia, ο Όκαμ χρησιμοποιεί μόνο μία, αυτή των υπαρκτών και εξατομικευμένων όντων¹⁵. Αυτά και ο ανθρώπινος νους είναι αρκετά για

8 Windelband, σ. 101

9 Βαλλιανός Π., *Οι Επιστήμες της Φύσης και του Ανθρώπου στην Ευρώπη - Τόμος Β' Η Επιστημονική Επανάσταση και η Φιλοσοφική Θεωρία της Επιστήμης. Ακμή και Υπέρβαση του Θετικισμού*, ΕΑΠ, Πάτρα 2001, (συντομογραφία: ΕΠΟ31), σ. 44

10 Αθανασόπουλος Κ., *Φιλοσοφία στην Ευρώπη - Τόμος Α' Η φιλοσοφία στην Ευρώπη Από τον 6ο έως τον 16ο Αιώνα*, ΕΑΠ, Πάτρα 2001, (συντομογραφία: ΕΑΠ Α'), σ. 158

11 ο.π.

12 Frederick Copleston, *A History of Philosophy, Vol.3, Ockham to Suarez*, Burns, Oates & Washbourne, Cornwall 1999, (συντομογραφία: Copleston), σ. 52

13 Copleston, σ. 54-55

14 ΕΠΟ31, σ. 44

15 ΕΑΠ Α', σ. 159

να εξηγήσουν τις καθολικές έννοιες¹⁶. Οι ομοιότητες μεταξύ των όντων που ανήκουν στο ίδιο γένος δεν έχουν μεταφυσικό λόγο ύπαρξης, παρά μόνο τη Θεία βούληση, η οποία δεν εξαρτάται από κάποιες καθολικές ιδέες στο νου του Θεού. Οι καθολικές έννοιες παρουσιάζονται έτσι από τον Όκαμ ως αντικείμενα της ανθρώπινης νόησης και τίποτα παραπάνω¹⁷. Και δεν θα μπορούσαν να είναι τίποτα παραπάνω καθώς η ανεξάρτητη ύπαρξή τους οδηγεί σε λογική αντίφαση: μόνο τα εξατομικευμένα όντα υπάρχουν και το ίδιο το γεγονός της ύπαρξης συνεπάγεται την εξατομίκευση¹⁸. Καθίσταται λοιπόν ανούσια η αναζήτηση για κάποια «αρχή εξατομίκευσης» που θα επέτρεπε να εξηγηθεί η πορεία από τις καθολικές έννοιες στα εξατομικευμένα όντα. Αυτό που λείπει είναι μια γνωσιολογική «αρχή καθολίκευσης» που θα εξηγούσε τον σχηματισμό των καθολικών εννοιών. Παρατηρούμε δηλαδή στον Όκαμ μια αλλαγή της φύσης των καθολικών εννοιών καθώς αυτό από μεταφυσικό μεταλλάσσεται σε γνωσιολογικό¹⁹.

Το αποτέλεσμα όλων αυτών είναι ότι, παρ' όλο που ο απώτερος στόχος του Όκαμ ήταν θεολογικός, η επιστημολογία του αποκαθιστά την εμπειρική πραγματικότητα ως πρωταρχικό θεμέλιο της επιστημονικής αλήθειας, αντικαθιστώντας τις νοητές ουσίες του πλατωνικού ρεαλισμού με την εμπειρική παρουσία των όντων²⁰.

4. Λοκ

Ο Λοκ ακολουθεί εκ πρώτης όψεως την ίδια πορεία με τον Όκαμ. Ο τερμινισμός είναι παρών σαν συστατικό και στη θεωρία του Λοκ. Οι λέξεις, ως απλές συμβάσεις περιγράφουν τις ιδέες και δεν σχετίζονται με την ουσία των πραγμάτων. Οι ιδέες αντιπροσωπεύουν και υποκαθιστούν στο νου τα πράγματα του εξωτερικού κόσμου και αποτελούν τα αντικείμενα της νόησης²¹. Ο Αυγελής τονίζει το γεγονός ότι η σχέση ανάμεσα στη λέξη και στην ιδέα είναι στη θεωρία του Λοκ τόσο στενή ώστε να συγγεί την έννοια με την λέξη: *Κάθε λέξη αποτελεί γνώρισμα μιας ορισμένης ιδέας, η οποία είναι ατομική υπόσταση*²².

Αυτή η περιγραφή φέρνει αμέσως στο νου την έννοια του *terminus conceptus* του Όκαμ. Η αναλογία γίνεται πιο ξεκάθαρη αν δούμε και τον διαχωρισμό του Λοκ μεταξύ ονομαστικής και πραγματικής ουσίας: οι ορισμοί για τον Λοκ δεν ορίζουν πράγματα, αλλά λέξεις. Ο ορισμός του χρυσού είναι απλά *ό,τι εμείς εννοούμε με αυτήν την λέξη* και υπό αυτήν την έννοια η λέξη «χρυσός» σηματοδοτεί διαφορετικά πράγματα στο νου ενός παιδιού και στο νου ενός χρυσοχόου που γνωρίζει πολύ καλύτερα τις ιδιότητές του²³. Ή, για να χρησιμοποιήσουμε την ορολογία του Όκαμ, το «φυσικό σήμα» είναι διαφορετικό σε κάθε περίπτωση, ανάλογα με τον νου που αντιλαμβάνεται το συγκεκριμένο αντικείμενο. Δεδομένου λοιπόν ότι βασική προϋπόθεση της θεωρίας του Λοκ είναι ότι κάθε τι υπαρκτό είναι ατομικό²⁴, το πλήθος των ιδεών είναι τόσο μεγάλο που θα χρειαζόμασταν άπειρες λέξεις αν θέλαμε να δώσουμε σε κάθε ιδέα το δικό της όνομα²⁵. Η δυσκολία αυτή

16 Copleston, σ. 57

17 Copleston, σ. 58

18 ΕΑΠ Α', σ. 159

19 Spade, Paul Vincent, «Μεσαιωνική Φιλοσοφία», στο Anthony Kenny (επιμ.), *Ιστορία της Δυτικής Φιλοσοφίας*, μτφρ. Δ. Ρισσάκη, Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 2005, (συντομογραφία: Spade), σ. 149-150

20 ΕΠΟ31, σ. 44

21 Μολυβάς Γ., *Φιλοσοφία στην Ευρώπη – Τόμος Β' Η Εποχή του Διαφωτισμού (17ος-18ος αιώνας)*, ΕΑΠ, Πάτρα 2000, (συντομογραφία: ΕΑΠ Β'), σ. 52

22 Αυγελής Ν., *Εισαγωγή στη φιλοσοφία*, 4^η έκδοση αναθεωρημένη, Θεσσαλονίκη 2004, (συντομογραφία: Αυγελής), σ. 349-350

23 Woolhouse, σ. 136

24 Αυγελής, σ. 349

25 Αυγελής, σ. 348

παρακάμπτεται από τον ανθρώπινο νου με την βοήθεια των καθολικών εννοιών: ιδέες, φαινόμενα της συνείδησης, αποχωρίζονται από τα υπαρκτά πράγματα και τις υπόλοιπες ιδέες που τις συνοδεύουν και γίνονται έτσι εκπρόσωποι όλων των άλλων ιδεών του ίδιου είδους²⁶. Έτσι, οι καθολικές έννοιες είναι για τον Λοκ αφηρημένες γενικές έννοιες που παράγονται μέσω νοητικών διεργασιών, έχοντας σαν πρώτη ύλη τις ιδέες που παράγονται από τα δεδομένα των αισθήσεων. Ο Λοκ μας δίνει κατά τον Μολυβά τρεις αλληλοαναιρούμενες εκδοχές για το πώς λειτουργούν αυτές οι νοητικές διεργασίες: η μία εκδοχή είναι η περίπτωση της αντιπροσωπευσης, όπου η ιδέα ενός συγκεκριμένου αντικείμενου αντιπροσωπεύει όλα τα αντικείμενα της ίδιας ομάδας ή είδους. Η δεύτερη εκδοχή είναι η διαδικασία της αφαίρεσης, όπου η γενική ιδέα σχηματίζεται αφαιρώντας όλα τα επιμέρους χαρακτηριστικά. Η τρίτη εκδοχή περιγράφεται ως μια κάπως συγκεχυμένη ανάμιξη των επιμέρους ιδιοτήτων της ομάδας²⁷. Ο Λοκ λοιπόν διατηρεί την άποψη του Όκαμ ότι οι καθολικές έννοιες είναι αντικείμενα της ανθρώπινης νόησης και κάνει ένα βήμα παραπάνω διαμορφώνοντας κατά κάποιο τρόπο την γνωσιολογική «αρχή καθολίκευσης» που ζητούσε ο Όκαμ. Αυτή όμως η άποψη, σε συνδυασμό και με τον διαχωρισμό των ποιοτήτων των σωμάτων σε πρωτεύουσες και δευτερεύουσες οδηγεί σε έναν διαχωρισμό ανάμεσα στη νόηση και στην πραγματικότητα²⁸. Ο Λοκ πρέσβευε την (κοινή για την εποχή του²⁹) άποψη ότι οι ποιότητες των σωμάτων χωρίζονται σε δύο κατηγορίες και την επέκτεινε προσθέτοντας και μια τρίτη. Οι πρωτεύουσες ποιότητες είναι αυτές οι οποίες δεν μπορούν να διαχωριστούν από τα πράγματα και ενυπάρχουν σε αυτά, όπως η έκταση, η μορφή, ο όγκος κ.ά.³⁰ Οι δευτερεύουσες ποιότητες είναι εκείνες που προκαλούν μέσα μας (μέσω των αισθήσεων) συγκεκριμένες ιδέες. Οι τριτεύουσες είναι εκείνες οι ποιότητες που αφορούν τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των σωμάτων³¹.

Η φιλοσοφία του Λοκ προϋποθέτει δύο κόσμους, τον πραγματικό και τον νοητικό που αλληλεπιδρούν μέσω των αισθήσεων. Αυτό σημαίνει ότι ναι μεν οι καθολικές έννοιες δεν είναι πραγματικές, αλλά ως προϊόν νοητικής ενέργειας υπάρχουν στον νοητικό κόσμο και δεν είναι απλώς ονόματα, κάτι που οδηγεί τον Αυγελή να χαρακτηρίσει τον Λοκ μετριοπαθή νομιναλιστή σε αντίθεση με τον ακραίο νομιναλιστή Μπέρκλεϊ³².

5. Μπέρκλεϊ

Ο Μολυβάς διαπιστώνει το παράδοξο της φιλοσοφίας του Μπέρκλεϊ: βασίζεται στην εμπειρία και στα δεδομένα των αισθήσεων, μην αφήνοντας χώρο για τίποτε άλλο και μένει *προσηλωμένη σε έναν ακραιφνή εμπειρισμό*, από τη άλλη όμως τα πάντα είναι *το θέατρο μιας πνευματικής ζωής, όπου η ύλη είναι παντελώς απύσασα*. Ο Μπέρκλεϊ, ένας βαθιά θρησκευόμενος επίσκοπος, επιζητά να καταπολεμήσει τα φιλοσοφικά θεμέλια του υλισμού που οδηγεί στον αθεϊσμό³³.

Ο Μπέρκλεϊ είχε ευαισθητοποιηθεί και τρομάξει από τον σκεπτικισμό που εμφανιζόταν στη φιλοσοφία της εποχής του³⁴. Θεωρώντας τη διάκριση μεταξύ ιδεών και πραγμάτων, τον διαχωρισμό δηλαδή πραγματικού και νοητικού κόσμου ως μια από τις βάσεις αυτού του σκε-

26 Αυγελής, σ. 349

27 ΕΑΠ Β', σ. 53

28 Αυγελής, σ. 350

29 Woolhouse, σ. 139

30 Anthony Kenny, «Από τον Ντεκάρτ στον Καντ», στο Anthony Kenny (επιμ.), Ιστορία της Δυτικής Φιλοσοφίας, μτφρ. Δ. Ρισσάκη, Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 2005, (συντομογραφία: Kenny), σ. 185

31 Woolhouse, σ. 140

32 Αυγελής, σ. 360

33 ΕΑΠ Β', σ. 56

34 Woolhouse, σ. 175

πτικισμού, προσπαθεί να την απαλείψει και συμπεραίνει ότι *οι ιδέες είναι πράγματα*³⁵.

Σύμφωνα με τον Kenny, η κριτική του Μπέρκλεϊ στον Λοκ είναι το πιο σημαντικό σημείο της φιλοσοφίας του. Η κριτική αυτή επικεντρώνεται κυρίως σε τρία σημεία: την έννοια της υλικής υπόστασης, τη διάκριση μεταξύ πρωτευουσών και δευτερευουσών ποιοτήτων και τις καθολικές έννοιες³⁶. Το θέμα της διάκρισης των ποιοτήτων συνδέεται άμεσα με το πρόβλημα των καθολικών εννοιών: η αντίρρηση του Μπέρκλεϊ έγκειται στο ότι αυτή η διάκριση συνεπάγεται τον διαχωρισμό ενός μέρους από το σύμπλεγμα ιδεών (που αντιλαμβανόμαστε ως πραγματικό σώμα) από ένα άλλο μέρος, το οποίο είναι και το μόνο πραγματικό³⁷. Οι πρωτογενείς ιδιότητες δεν μπορούν να υπάρχουν χωρίς το νου, άρα πρέπει να βρίσκονται *«όπου... είναι και οι άλλες αισθητές ποιότητες... στο πνεύμα, στο νου και πουθενά αλλού»*³⁸. Υπεύθυνη για αυτήν την διάκριση θεωρεί ο Μπέρκλεϊ τη θεωρία της αφαίρεσης του Λοκ, την οποία θεωρεί λανθασμένη³⁹. Δεν μπορούμε, λέει ο Μπέρκλεϊ, να αφαιρέσουμε τις επιμέρους ιδιότητες των συγκεκριμένων σωμάτων ώστε να φτάσουμε στον ελάχιστο κοινό παρονομαστή που αντιστοιχεί στην αφηρημένη ιδέα. Διότι εάν το κάνουμε αυτό δεν μένει ένα κοινό ελάχιστο: δεν μένει τίποτα⁴⁰. Συνεπώς, γενικές και αφηρημένες παραστάσεις δεν μπορούν να υπάρξουν, διότι όλες οι παραστάσεις μας είναι ατομικές και συγκεκριμένες⁴¹. Άρα ο Μπέρκλεϊ αρνείται την ύπαρξη καθολικών ιδεών όχι μόνο στην πραγματικότητα (όπως ο Όκαμ και ο Λοκ), αλλά ακόμα και μέσα στον νου καταλήγοντας έτσι σε έναν ακραίο νομιναλισμό⁴².

Δεν μπορούσε βέβαια να αρνηθεί το γεγονός ότι η ανθρώπινη γνώση αναφέρεται σε καθολικές έννοιες⁴³. Ο Μπέρκλεϊ θεωρεί ότι υπάρχει μια σύγχυση μεταξύ των (ανύπαρκτων) καθολικών εννοιών και της χρήσης συγκεκριμένων ιδεών ως αντιπροσώπων κάποιων άλλων, την οποία αποδίδει στη χρήση της γλώσσας. Χρησιμοποιούμε μια λέξη με γενικό τρόπο και έτσι οδηγούμαστε να πιστεύουμε ότι πίσω της υπάρχει μια καθολική έννοια, στην πραγματικότητα όμως στο νου μας υπάρχει μια μόνο συγκεκριμένη αισθητηριακή παράσταση, αφού *μια ιδέα δεν μπορεί να απεικονίζει τίποτε άλλο παρά μόνο μια άλλη ιδέα*⁴⁴. Συνεπώς η λέξη, το όνομα, σημαίνει για τον Μπέρκλεϊ *«έναν μεγάλο αριθμό επιμέρους ιδεών»*, κάτι που για τον Kenny είναι λάθος εφόσον θεωρεί ότι ο Μπέρκλεϊ συγχέει την κατοχή εννοιών με την *καπηλεία εικόνων*. Για τον Kenny, οι νοητικές εικόνες είναι *φιλοσοφικά ασήμαντες*, εφόσον δεν είναι περισσότερο απαραίτητες για την σκέψη από όσο η εικονογράφηση για ένα βιβλίο⁴⁵.

Ο Μπέρκλεϊ λοιπόν ακολουθεί τον Όκαμ και τον Λοκ στον διαχωρισμό λέξης-ιδέας, αποδίδοντας μάλιστα ευθύνη στη χρήση της γλώσσας για την σύγχυση σχετικά με τις καθολικές έννοιες, θεωρώντας ότι *η γλώσσα εξαπατά τη νόηση*. Ο Μπέρκλεϊ θέλει να φέρει τις ιδέες *γυμνές και ακάλυπτες* μπροστά στα μάτια του, προσπαθώντας έτσι να ανακόψει την επίδραση της γλώσσας στη νόηση προσφεύγοντας σε μια *προγλωσσική βεβαιότητα*⁴⁶.

35 Woolhouse, σ. 176

36 Kenny, σ. 197

37 Windelband, σ. 255

38 Woolhouse, σ. 191

39 Woolhouse, σ. 190

40 ΕΑΠ Β', σ. 58

41 Αυγελής, σ. 360-361

42 Αυγελής, σ. 360

43 Αυγελής, σ. 361

44 Windelband, σ. 234

45 Kenny, σ. 200

46 Αυγελής, σ. 362-363

6. Επίλογος

Ο νομιναλισμός του Όκαμ επανέφερε στο προσκήνιο το πρόβλημα των καθολικών εννοιών που απασχολούσε τους φιλοσόφους από την αρχαιότητα και είχε τεθεί στο περιθώριο χωρίς να λυθεί από την εποχή του Θωμά Ακινάτη. Η προσπάθεια του Όκαμ για μια φιλοσοφική επιβεβαίωση της ελεύθερης βούλησης και της παντοδυναμίας του Θεού, σε συνδυασμό με την θέση του σχετικά με την οικονομία της επιστήμης, τον οδήγησε στην απόρριψη της ρεαλιστικής θέσης σχετικά με την ύπαρξη των καθολικών εννοιών και σε έναν διαχωρισμό πραγματικού και πνευματικού κόσμου. Θέσεις που χαρακτηρίζουν τον Όκαμ ως έναν από τους πρώτους εμπειριστές.

Ο Λοκ και ο Μπέρκλεϊ εξέλιξαν τις θέσεις του Όκαμ προς δύο διαφορετικές κατευθύνσεις: ο Λοκ προς έναν μετριοπαθή νομιναλισμό που ενδυνάμωνε τον διαχωρισμό πραγματικού και πνευματικού κόσμου. Ο Μπέρκλεϊ, ασκώντας κριτική στον Λοκ και στον σκεπτικισμό του, προς έναν ακραίο νομιναλισμό που οδηγούσε στην επανένωση των δύο κόσμων (πραγματικού και πνευματικού), αρνούμενος την υπόσταση της ύλης για να υποστασιοποιήσει το πνεύμα⁴⁷. Συγκλίνουν όμως και αυτοί όπως και ο Όκαμ στη σημασία των αισθήσεων και της εμπειρίας θέτοντας έτσι τη βάση για τις επιστημολογικές αλλαγές που θα οδηγήσουν στη σύγχρονη επιστήμη.

47 ΕΑΠ Β', σ. 56

Βιβλιογραφία

- Windelband, W. - Heimsoeth, H., *Εγχειρίδιο Ιστορίας της Φιλοσοφίας*, τόμος Β' (μτφ. Ν. Σκουτερόπουλος), ΜΙΕΤ, Αθήνα 2005
- Woolhouse, R. S., *Φιλοσοφία της επιστήμης β': Οι εμπειριστές* (μτφ. Σ. Τσούρτη), Πολύτροπον, Αθήνα
- Βαλλιανός Π., *Οι Επιστήμες της Φύσης και του Ανθρώπου στην Ευρώπη - Τόμος Β' Η Επιστημονική Επανάσταση και η Φιλοσοφική Θεωρία της Επιστήμης. Ακμή και Υπέρβαση του Θετικισμού*, ΕΑΠ, Πάτρα 2001
- Αθανασόπουλος Κ., *Φιλοσοφία στην Ευρώπη - Τόμος Α' Η φιλοσοφία στην Ευρώπη Από τον 6ο έως τον 16ο Αιώνα*, ΕΑΠ, Πάτρα 2001
- Frederick Copleston, *A History of Philosophy, Vol.3, Ockham to Suarez*, Burns, Oates & Washbourne, Cornwall 1999
- Anthony Kenny (επιμ.), *Ιστορία της Δυτικής Φιλοσοφίας*, μτφρ. Δ. Ρισσάκη, Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 2005
- Μολυβός Γ., *Φιλοσοφία στην Ευρώπη - Τόμος Β' Η Εποχή του Διαφωτισμού (17ος-18ος αιώνας)*, ΕΑΠ, Πάτρα 2000
- Αυγελής Ν., *Εισαγωγή στη φιλοσοφία*, 4^η έκδοση αναθεωρημένη, Θεσσαλονίκη 2004

You are free:

- to copy, distribute, display, and perform the work

Under the following conditions:

Attribution. You must give the original author credit.

Noncommercial. You may not use this work for commercial purposes.

No Derivative Works. You may not alter, transform, or build upon this work.

- For any reuse or distribution, you must make clear to others the license terms of this work.
- Any of these conditions can be waived if you get permission from the copyright holder.

Your fair use and other rights are in no way affected by the above.